

«التعليقات» اثر ابونصر فارابی تصحیح و منتشر شد

به همت مؤسسه پژوهشی حکمت و فلسفه ایران، کتاب «التعليقات» اثر ابونصر فارابی با تصحیح دکتر سیدحسین موسویان منتشر شد.

به همت مؤسسه پژوهشی حکمت و فلسفه ایران، کتاب «التعليقات» اثر ابونصر فارابی با تصحیح دکتر سیدحسین موسویان منتشر شد.

به گزارش خبرگزاری مهر، «تعلیقات» نام اثری کوچک اما مهم از فیلسوف مسلمان و خوش‌آوازه ایران بزرگ ابونصر محمد فارابی (259 - 339 ق / 872 - 950 م) لقب یافته به «معلم ثانی» است. این اثر فلسفی مجموعه‌ای فراهم آمده از پاره‌نوشته‌هایی کوتاه تا بلند و پراکنده در طبیعیات و الهیات است که در آغاز نسخه‌های خطی آن، عنوان‌هایی نظیر «من تعلیقات ابي نصر الفارابی» و «من تعلیقاته» دیده می‌شود.

در بخشی از مقدمه این کتاب آمده است: ابن‌ندیم (درگذشته در 380 ق) در کتاب الفهرست، از ابونصر محمد بن محمد بن محمد بن طرخان به عنوان یکی از متقدمان در صناعت منطق و علوم قدیم یاد می‌کند که نسب و نژادش از فاریاب خراسان است. ابن‌ندیم تعداد اندکی از آثار فارابی، از جمله تفاسیرش بر کتاب‌های ارسطو، را نام می‌برد که البته تعلیقات در میان آن‌ها نیست. قاضی صاعد اندلسی (درگذشته در 462 ق) نیز در طبقات الأمم می‌گوید که فیلسوف حقیقی مسلمانان فارابی است و با تجلیل فراوان از او تنها به چند اثر مهم وی، مانند إحصاء العلوم، اشاره می‌کند.

روشن است که کتاب‌هایی چون الفهرست و طبقات الأمم در مقام برشمردن همه آثار فارابی نبوده‌اند و از این رو، انتظار نمی‌رود که در آن‌ها نام «تعلیقات» دیده شود. البته در کتاب إخبار العلماء بأخبار الحكماء از جمال‌الدین قفطی (درگذشته در 646 ق) نیز با آن‌که نام بسیاری از مصنفات فارابی آمده است نام «تعلیقات» دیده نمی‌شود. اما ظهیرالدین بیهقی (درگذشته در 565 ق) در تاریخ حکماء الإسلام [تتمة صوان الحكمة] می‌گوید که فارابی نوشته‌های پرشماری دارد که بیشتر آن‌ها در شام موجود است و از دسته‌ای دیگر نیز نام می‌برد که در ایران (خراسان) یافت می‌شود و در میان این دسته از آثار نام «التعلیقات» به چشم می‌خورد.

در کتاب نزهة الأرواح و روضة الأفرح نیز شمس‌الدین شهرزوری (زنده در 680 ق) تقریباً عین عبارات بیهقی و نام «التعلیقات» را آورده است. از سوی دیگر، ابن‌أصبیعه (درگذشته در 668 ق) در کتاب عیون الأنباء فی طبقات الأطباء فهرست بلندی از آثار فارابی را آورده است که در میان آن‌ها نام «تعلیقات» دیده نمی‌شود، اما اثری بنام «تعلیق فی الحکمة» در آن فهرست وجود دارد که شاید اشاره به همین «تعلیقات» باشد.

در میان آثار ابن‌سینا (370 - 428 ق / 980 - 1037 م) نیز اثر مهمی بنام «تعلیقات» دیده می‌شود که شاگرد برجسته و ممتاز وی بهمنیار بن مرزبان (درگذشته در 458 ق / 1067 م) آنرا روایت کرده است. در سرآغاز کهن‌ترین نسخه موجود از تعلیقات ابن‌سینا فهرست مفصلی از عنوان‌های تعلیق‌ها دیده می‌شود که به دست ابوالعباس لوکری - شاگرد بهمنیار - در سال 503 ق فراهم آمده است؛ این فهرست عنوانی دارد که ظاهراً نوشته خود لوکری است و نشان می‌دهد که تعلیقات فارابی در تعلیقات مشهور بنام ابن‌سینا - روایت کرده بهمنیار - گنجانیده شده است. همین عنوان را شاید بتوان کهن‌ترین شهادی دانست که وجود اثر مستقلی از فارابی را بنام «تعلیقات» تأیید می‌کند.

ارزش آثاری چون تعلیقات از اندیشمندی چون فارابی و ابن‌سینا بر اهل اندیشه و پژوهش پوشیده نیست؛ چه آن‌که نگاه به عنوان «تعلیقات» به‌تنهایی کافی است تا این انتظار و اشتیاق را در محققان پدید آورد که در آن با نکته‌هایی نو و نوشته‌هایی تازه، دست‌کم در شیوه بیان، روبه‌رو شوند. از این رو، سزاوار است که این اثر و مانند آن در توجه مصححان فن قرار گیرند و به جامعه علمی عرضه شوند.

نگارنده در میانه کار تصحیح جدید از تعلیقات ابن‌سینا از دو جهت دریافت که تعلیقات فارابی نیز به تصحیح تازه‌ای نیازمند است: یکی آنکه در چاپ‌های پیشین تعلیقات فارابی کاستی‌ها و نادرستی‌هایی به چشم می‌آمد که با تصحیح دقیق‌تر براساس نسخه‌های بهتر زوده می‌شد و دیگر آنکه نشان دادن پیوند دو تعلیقات و چگونگی حضور تعلیقات فارابی در تعلیقات ابن‌سینا با ارجاع به تصحیح‌های هم‌سان شایسته‌تر می‌نمود. اثر پیش رو برای برآوردن این نیاز ساخته و پرداخته شده است و امیدوارم که به همراه همتای خود، تعلیقات ابن‌سینا به اهل تحقیق و تدقیق یاری رساند.

در این مقدمه، نخست با نگاهی به تعلیقات فارابی و اهمیت مطالب آن، به نحوه پیوند این تعلیقات با تعلیقات ابن‌سینا اشاره کرده‌ام. سپس به بیان ضرورت بازتصحیح این اثر پرداخته و با گزارشی از شناسنامه نسخه‌های خطی برگزیده و بیان شیوه تصحیح و تحقیق، سخن را به انجام رسانده‌ام. پس از مقدمه نیز فهرست عناوین تعلیق‌ها با اقتباس از فهرست لوکری در جدولی آمده است. یادآور می‌شوم که در موارد بسیاری، مراجعه به مقدمه نگارنده بر تصحیح تعلیقات ابن‌سینا سودمند خواهد بود و در اینجا نیز برخی از مطالب آن مقدمه در حد ضرورت بازآورده شده است.